

NYA AVHANDLINGAR

Daniel Andersson: *Berättelser om 1700-talet. Frihetstiden och Gustav III:s regeringstid i svensk historiekultur från 1870-tal till 1990-tal.* Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet 2023. 351 s., ill. ISBN 978-91-8070-041-2.

Även i vetenskapliga sammanhang kan ett länge sedan förflutet beskrivas utifrån samtidens politiska situation och värderingar. Det är ett tillvägagångssätt som brukar avfärdas som anakronistiskt historiebruk. Här kommer osökt Fredrik Lagerroths år 1915 utgivna avhandling *Frihetstidens författning, en studie i den svenska konstitutionalismens historia* i åtanke. Den är ett flagrant exempel och på sikt framgångsrikt brott mot den bild som akademisk forskning dittills förmedlat. Dessförinnan hade frihetstiden bedömts som en period av söndrande partikiv mellan adelsfraktioner, bestickning och ohemul inblandning från främmande makter i landets inre angelägenheter, något som Gustav III ansågs resolut ha satt stopp för genom sin statsvälvning i augusti 1772. Därigenom skulle Sverige också ha sluppit ifrån Polens olycksaliga öde att styckas upp mellan sina rivaler.

Lagerroth framförde en motsatt uppfattning. Han sökte rehabilitera frihetstiden, samtidigt som han avfärdade Karl XII-kult och stormaktsdrömmar. Kritiken från historievetenskapens ledande företrädare var kompakt men mildrades genom att det demokratiskt parlamentariska systemet stod inför sitt genombrott. Därigenom legitimerades

Lagerroths tes att frihetstiden var ett proto-demokratiskt förstadium, som lagt grunden till samtidens positiva omvandling. Det gagnade Lagerroths uppfattning men han släpptes inte omedelbart in i den akademiska stugvärmen utan fick tillbringa några år som gymnasielärare vid Nya Elementar i Stockholm, innan han återbördades till Lund som professor i statskunskap. Bland hans läroverkslever fanns den blivande litteraturhistorikern och författaren Axel Strindberg, som kom att leverera en frän uppgörelse av det karolinska enväldet i boken *Bondenöd och stormaktsdröm*. Tendensen framgick av att den dedicerats till just Fredrik Lagerroth. Senare utgav Strindberg även ett urval av Anders Fryxells omfattande Berättelser ur svenska historien. Det är att märka att i Strindbergs förord harangeras inte bara Lagerroth utan även den strikt källkritiske Lauritz Weibull.

I umeåforskaren Daniel Anderssons nyligen framlagda avhandling *Berättelser om 1700-talet. Frihetstiden och Gustav III:s regeringstid från 1870-tal till 1990-tal* skärskådas grundligt synen på tiden mellan det karolinska och gustavianska enväldet. Det sker på tre olika arenor, inom akademisk forskning, i skolväsendets läroböcker och i pressdebatten. Genom Anderssons hela framställning är Fredrik Lagerroth en central referenspunkt med Anders Fryxell som bakgrundsfigur. Den traditionella statsidealistiska rojalistiska bilden utgår från Erik Gustaf Geijer och förmedlas vidare via frihetstidens speciella utforskare Carl Gustaf Malmström till uppsalaprofessorn Harald Hjärne och dennes talrika lärjungar.

Den ende egentlige avvikaren var den populärhistoriske Anders Fryxell, flitigt läst men utan plats i det akademiska finrummet. På historiografiskt vis analyserar författaren de förskjutningar som skett inom forskningen. Bemärkta historiker passerar förbi. Där finns Ludvig Stavenow som anlägger ett mer kulturhistoriskt perspektiv. Om Gustav III föreligger individcenterade studier såsom Beth Hennings proroyalistiska biografi där kungen ses som ledande kulturfrämjare och Erik Lönnroths fantasieggande frihandsteckning i boken *Den stora rollen*, där kungen beskrivs som excentrisk hysteriker men som bakom sin förmåga till förställning hade klara mål, såväl inrikes- som utrikespolitiskt. Sten Carlssons infallsvinkel är socialhistorisk med tonvikt på ståndscirkulation. Med Eli F. Heckschers marknadsliberala tänkande och Christer Winbergs marxistiskt inspirerade demografiska studier blir bilden också annorlunda.

Lagerroths narrativ, för att använda Daniel Anderssons favoritord, tränger först på 1960-talet in i skolans läroböcker, medan det tämligen omgående blir synligt i tidningspressen, ja till och med innan Lagerroths avhandling sett dagens ljus. Upptakten är en skärmytsling i vår riksdag 1909 om synen på frihetstiden och inte minst den äventyrlige Carl Fredrik Pechlin, genomgående beskriven som ärkeintrigör och därtill delaktig i planeringen av mordet på Gustav III. I debatten deltog den då 23-årige lundastudenten Lagerroth med en artikel i Dagens Nyheter, där han målade frihetstiden i ljusa färger. Med den utsiktspunkten påbörjar han sin avhandling. Den socialliberala Dagens Nyheter skulle fortsätta att ansluta sig till Lagerroths linje medan Svenska Dagbladet hade en tendens att företräda en äldre traditionell ståndpunkt. Där kunde de från 1918 utkommande understreckarna utnyttjas propagandistiskt, till vilket långt fram i tiden konservativa historiker som Sten Carlsson och Alf Åberg flitigt bidrog.

Även om det är utanför avhandlingens ram hade Daniel Andersson tydligare kunnat mar-

kera den radikala svängning som skett i synen på 1700-talet. Då de konstitutionella frågorna alltmer trängts undan och tyngdpunkten förflyttats till social utjämning, skiftesreformer, begynnande industrialisering och familjemönster har de klassiska årtalen 1719-20, 1772 och 1789 om inte blivit obsoleta så inte längre självklara som strukturerande brytpunkter. Tidsgränserna har blivit mer diffusa. För idéhistoriker som Sten Lindroth och Tore Frängsmyr blir det naturligt att betona Sveriges framträdande roll under frihetstiden inom naturvetenskaperna med namn som Linné, Celsius och Scheele. En mentalitetshistoriker som Arne Jarrick lyfter fram begrepp som relativism, tolerans och sekularisering i upplysningens anda. Idéhistorikern Elisabeth Mansén, som anförtrotts perioden 1721–1830 i Norstedts av Dick Harrison redigerade svenska historia, har vinklat nästintill hela sin framställning i kulturhistorisk riktning. Med passager om kurorter, kaffehus och kokböcker, orangeier och lusthus, barndomens födelse och romantisk kärlek, västgötaknallar, frimurare och ordensväsen, herrnhutism och swedenborgianism blir berättelsen ofrånkomligen en helt annan. Det politiska intrigspelet på Riddarhuset har hamnat i bakvatten och frihetstiden och gustaviansk tid kontrasteras inte på sedvanligt sätt. I personregistret till Manséns verk på dryga 600 sidor har Fryxell, Malmström och Lagerroth inte ens fått komma med.

Generellt gäller, menar Andersson, att den akademiska arenan förlorat i inflytande, samtidigt som allt fler befolkar den. I en tid då statsvetenskapen inte längre är historiskt inriktad och historieämnet har specialiserats dithän att 1700-talets maktförskjutningar blivit en angelägenhet endast för ett fåtal kännare får det välkomnas att Daniel Andersson velat återvända till den sedvanliga, mer eller mindre bortglömda debatten kring synen på frihets- och gustaviansk tid. Det är en finkalibrerad och välskrivna avhandling som presenteras.

Bert Mårald, Umeå